



Mens en Wereld

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND 9e Jaargang no. 15 — 24 Juli 1954

VOORUITGANG

HET staat te lezen in alle geschiedenisboeken, zowel in de wetenschappelijke als in de schoolboeken, dat in de 18e eeuw het geloof in de vooruitgang een aanvang nam. Dit vooruitgangsgeloof ging samen met een mondig worden van de derde stand in Europa en Amerika, zich uitend in de groei van de democratie en dus van de menselijke waardigheid. Er werden mensenrechten geformuleerd, d.w.z. onaantastbare rechten van het individu, gevrijwaard van inbreuk door machten van staat en kerk. De duistere wolken van onverstand en dwang verdwenen, waar de zon van de rede haar verkwikkende stralen liet schijnen. En als het mensdom zich aan de bronnen van de kennis zou kunnen laven, dan zou dat mensdom rijker, gelukkiger en ook ethisch beter worden; vanzelf.

In de 19e eeuw trachten de onderliggende groepen, de arbeiders, de boeren de rechten en de voorrechten te verkrijgen die de derde stand vóór hen, na veel strijd, verkregen hadden. De strijd voor algemeen kiesrecht was een der kernpunten van deze emancipatie-poging. Het mensdom werd mondig en verzette zich tegen de machten die het tot nog toe hadden bevoogd. Elke autoriteit boette aan invloed en macht in, zowel de wereldlijke als de hemelse autoriteit. De mens wilde zelf oordelen over de regeringsvorm, over de waarheid en over goed en kwaad. De vooruitgang was een kronkelweg naar boven en had geen einddoel. De macht die bleef, ja zelfs gedurende de 19e eeuw sterker werd, was die van de vergodding van het eigen land, de eigen taal, het eigen volk. Martelaren van de godsdienst kwamen nauwelijks meer voor, martelaren voor de natie, helden strijdend voor een eigen regering of voor een groot, impériaal rijk zijn niet te tellen. Want de ontvoogding gold de blanke bevolkingen van Europa en Amerika, maar gold niet voor de bewoners van Azië en Afrika. Het koloniale tijdperk liet duidelijk zien hoe ruim men de mensenrechten formuleerde en uitdroeg, maar hoe men verstrikt raakte in eigen formules, waar men deze toepaste op de koloniale gebieden of „achterlijke” volken.

En dan komen de beide wereldoorlogen, eigenlijk één oorlog tegen semi-feodale machten die met hulp van het moderne technische vernietigingsapparaat, spottend

met mensenrechten het geloof in de vooruitgang, dat toch wil zeggen een gang naar menselijkheid en vredelievendheid in de betrekkingen der mensen, bijna onherstelbare verliezen toebrachten. De barbaarse trekken in allen waren toch wel bijzonder sterk en van een „beter” worden was geen sprake. Allerlei irrationele stromingen werden sterker en een groot wantrouwen in de rede was het gevolg. Er is vandaag wel niemand meer die meent dat er een gang naar boven, met schommelingen in de lijn, is en als iemand het meent dan wordt hij beschouwd als een buiten alles staande idealist, vreemd in de wereld der realiteit.

Geen illusie

MAAR toch! Als men eens ziet wat er gebeurd is en gebeurt om ons heen dan zijn er tekenen die er op wijzen dat een hernieuwd vooruitgangsgeloof geen illusie behoeft te blijven.

De koloniale periode is afgelopen. De gekleurde volkeren willen niet meer onder vreemde voogdij staan. Soms zijn ze nog te jong om op eigen benen te staan, maar door veel schade en veel schande zullen zij wijs worden. In Rusland is het volk van de ene despotie in een andere gevallen, maar de machthebbers graven hun eigen graf door het onderwijs een grote plaats te geven. Men kan alle mensen korte tijd bedriegen en veel mensen altijd, maar niet alle mensen altijd, zei Abraham Lincoln. Als men jonge mensen hun hersens laat gebruiken is het ondenkbaar dat zij niet vroeg of laat hun leermeesters en boeken ook zullen beoordelen. De negers in de V.S. worden geëmancipeerd, dat is een ijzeren gang in de samenleving en geen Malan zal er iets op den duur aan kunnen veranderen of ook in Afrika zullen de gekleurde rassen gaan oordelen. Misschien worden zij erg on dankbare kinderen, dat ligt aan de ouders en opvoeders.

En dit proces van ontvoogding gaat door, onmiskenbaar en gestadig. De jonge mensen, die het zelf willen doen, maken grote blunders, als zij de wijze raad niet willen aanvaarden, maar weigeren zij die dan hebben de opvoeders schuld.

Er zijn aanwijzingen dat een vooruitgangsgeloof weer levensvatbaarheid zal krijgen maar dan dient men in te zien dat men geloof in de vooruitgang zal kunnen krijgen voorzover men redelijk zal zijn.

In dit licht gezien — om dicht bij huis te eindigen — is het herderlijk schrijven want het bewijst dat ook de miljoenen Rooms-Katholieken, hier en elders, volwassen aan het worden zijn. Zij willen oordelen in welke vorm van samenleven zij willen wonen. Zij willen nog wel geleid maar niet blijvend bevoogd worden. Als de Kerk dit niet begrijpt zal zij het tot haar schade moeten ondervinden. Ouders die hun kinderen niet willen loslaten houden meer van zichzelf dan van hun kinderen en zij zullen alleen komen te staan.

Er is groei

DE wereld van volwassen mensen is aan het groeien. En met hoeveel tranen en conflicten dit gepaard moge gaan, er is een groei en niemand zal die kunnen stuiten. De autoriteiten, van welke aard ook, die niet op innerlijk respect zich baseren, zijn aan de verliezende hand. Ik vind dat dit, in deze zo donkere en vaak wanhopige tijd, hier en nu wel eens gezegd mag worden. Onze generaties zullen een hernieuwd vooruitgangsgeloof niet beleven, maar daarom niet getreurd, wij staan nog aan het begin.

B.

Op volgende pagina's:

2. „Erasmus”, spel van het humanisme;
3. COORNHERT: figuur van Euro-pees formaat;
4. HET HOORSPEL: dramatische kunst voor de massa;
5. VAN OVER DE GRENZEN;
6. ROOMS GEVAAR of katholiek recht;
7. „Ik denk er ZO over”: Gebrek aan werkelijkheidszin;
8. „De sociale betekenis der tien geboden”.

„Erasmus”, spel van het humanisme

IN 1936, een van de gejaagde, verscheurde en angstige jaren vóór de tweede wereldoorlog, verscheen „Erasmus”, toneelspel in verzen van Garnt Stuiveling. Ofschoon het spel in het jaar van verschijnen te Rotterdam is opgevoerd door amateurs, en leerlingen van het stedelijk gymnasium in Utrecht het in 1939, met succes, ten tonele brachten, ofschoon er een aantal zeer gunstige oordelen zijn uitgesproken heeft het stuk toch niet de aandacht gekregen die het verdient. Gelukkig dat de tweede druk, kort geleden bij Querido (Amsterdam) verschenen dit verzuim kan goedmaken.

Hij die dit „spel van het humanisme” recenseert heeft een hartgrondige afkeer van de wijze waarop in ons land meestal de letterkundige critiek wordt beoefend. Dichter A, een vriend van dichter B, bespreekt B's verzen in het tijdschrift, waar zij beiden in de redactie zitten. Na een tijd bespreekt dichter B het werk van dichter A. Beide oordelen zijn prijzend tot in de hoogste hemel. Na een half jaar is het werk van A en B vergeten. Of dichter C, een vijand van dichter D, bespreekt D's verzen uiterst ongunstig en dies wordt zijn werk door D eveneens uiterst ongunstig beoordeeld. En zo krabt men, zoals dat heet, elkaars rug, of elkaars ogen uit. Voor mij ligt in de treurige staat van het recenseren — en deze voorbeelden zijn enkele symptomen — een der aanwijzingen van een verlies van normbesef en dus van cultuurverval. Recenseren is beoordelen: beoordelen is redelijk en grondig en rustig oordelen en waar gebeurt dit?

Met eerbied denk ik aan de muziekrecensent Henri Viotta, die geen componist, wiens werk hij besprak wilde kennen, en denk ik aan Busken Huet, wiens levenswerk lag in het consciëntieus afwegen, in het oordelen, naar maatstaven.

En deze lange tirade moet dan duidelijk in het licht stellen hoezeer deze critiek, wat de uiterlijke omstandigheden betreft, mist wat ik meen dat er bij hoort. Stuiveling is humanist en recensent is een „geloofsgenoot” van hem. Recensent kent Stuiveling persoonlijk en kan, alleen met de grootste moeite, het te bespreken stuk alleen op eigen merites beoordelen. En toch bespreekt hij. Ja, maar ik ben mij bewust van deze „gebreken” en ik tracht mij dit te realiseren. Dát is het verschil.

Mijn eindoordeel, na herhaalde lezing, is dat Stuiveling een bijzonder gaaf en niet zelden groots stuk heeft geschreven. Allereerst treft het hoe zorgvuldig het leven en vele werken van Erasmus zijn

bestudeerd. De uitspraak van Erasmus zelf: „ad fontes” (bestudeer de bronnen) heeft hij ter harte genomen. Ik meen, voor zover mijn kennis gaat, dat er geen enkele fout tegen de historie is gemaakt. De „Lof der zotheld”, de „Samenspraken”, de brieven door Allen uitgegeven, men vindt de passages terug in het stuk. En zo is de figuur opgebouwd uit zijn eigen geschriften en groot, eenzaam, bescheiden en scherpzinnig staat hij voor ons. Een man, levend op de breuk der tijden, die aarzelend en vol verantwoordelijkheidsgevoel het nieuwe — het Lutheranisme — niet kan volgen omdat het veelal dezelfde fouten maakt als de oude R.K. kerk, omdat ook dat verstart en de weg verlaat van de navolging van Christus in liefderijke gezindheid.

IN het eerste tafereel zijn wij toeschouwers bij een maaltijd, ten huize van Thomas More, en wij genieten van de gespeelde scènes uit de „Lof der zotheld”. Het tweede tafereel speelt in Bazel, in de drukkerij van Frobenius, waar de geleerden in de drukkerij debatteren met een dikke en een lange monnik, prototypen van de domme behoudzucht. Het derde tafereel, spelend in Leuven, geeft ons een subliem geschreven twistgesprek tussen de R.K. theoloog Egmondanus een domme fanaticus en de bedachtzame Erasmus. Noch van Luther, noch van Erasmus heeft Egmondanus ooit iets gelezen. In het vierde tafereel vindt, in Erasmus' huis in Bazel, het ontroerende gesprek plaats tussen Erasmus en zijn

vriend Beatus Rhenanus, waarin Erasmus, na het lezen van Luther's geschrift tegen hem, diep twijfelt of zijn levenswerk — het zuiveren van de kerk door meedogenloze critiek — niet tevergeefs is geweest, als zo fel en zo plomp en zo eenzijdig door Luther de draad wordt doorgesneden.

„Twijfel brandt in mijn ziel gelijk een vuur:
„Van het kwaad zijn, goed-doen te kwader
uur?”

In het grote twistgesprek tussen Erasmus en Grynaeus wordt de kloof tussen wat Erasmus wil — de eenheid bewaren — en de hervorming breed en onoverbrugbaar. In het vijfde tafereel, spelend in Bazel in 1529, wordt dit nog duidelijker. Zij zijn het alleen nog eens over de rol van de wetenschap, de kennis van de oudheid. Vermoeid en teleurgesteld blijft Erasmus eenzaam achter. In Juli 1536 speelt het laatste tafereel, ten huize van Froben. Erasmus sterft en zijn vrienden spreken zacht en ernstig over zijn betekenis. Dit tafereel is subliem geschreven. Het stoort niet het minst dat, terwijl Erasmus sterft, de vrienden al spreken, niet over hun persoonlijk verdriet, maar over het gemis dat de cultuur lijdt als hij weg is. Een groot man is misschien niet van enkelen; hij is een bezit van allen. Dan kan men zo spreken. Persoonlijk verdriet valt weg. Frobenius zegt het juist:

„Hij was toch voor deze grote tijd niet te klein, maar nog te groot”.

Bijzonder knap is het dat, hoewel het stuk geschreven is in paarsgewijs rijmende verzen, deze stijl-

Ach gij, die jonger zijt, gij wéét het niet
hoe zalig juublend eens het leeuwrikslied
der hoop boven ons zong en vreugd voorspelde.
Wij waren de eerste werkers in de velden
der toekomst, en de geur van de open grond
dronken wij duizelig in: van deze stond
ving 't nieuwe leven aan, o nee, niet enkel
voor óns, maar voor een élk. Ziet ge, ik denk er
zo vaak aan, aan dat vroegre, nu rondom
't leven, wegzinkt in bruut barbarendom
en wrede haat. — Mijn God, moet onze illusie
van Christus' gouden eeuw sterven in ruzie
en moord? Staat Gij dit toe? — Wáár in de tijd
ligt dat gruwelijk uur, dat opgang scheidt
van neergang, die grens van stijging en daling?
Waar gingen wij recht, waar begon de dwaling?
Of dwaalden wij niet, God, en leidt nóg 't pad
dwars door 't moeras van misdaad naar Uw stad?

GARMT STUIVELING

Uit: „Erasmus”, vierde tafereel. Deel van
Erasmus' gesprek met zijn vriend Beatus Rhenanus.

COORNHERT: figuur van Europees formaat

LEZER van „Mens en Wereld” U zult het billijken, dat deze keer een boekbespreking begint met een persoonlijk woord tot de schrijver. De zesde Juli promoveerde tot doctor in de letteren en wijsbegeerte de hoofdredacteur van „Mens en Wereld”. De titel van zijn proefschrift luidt: „De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirck Volckertszoon Coornhert.” Alvorens u iets over dit boek te vertellen, wil ik onze hoofdredacteur, ongetwijfeld namens zeer velen in het Verbond, van harte gelukwensen met deze afsluiting van zijn universitaire studie. Na lange jaren van voorbereiding, in welke tijd hij bovendien enkele studies publiceerde, heeft Bonger thans een wetenschappelijk werk voltooid, dat van betekenis is zowel voor de historie als voor de actualiteit van het geestelijk leven in Nederland.

Het onderwerp brengt ons naar de zestiende eeuw: de tijd van de verbitterde godsdienstoorlogen, van brandstapel, vervolging en verbanning. Nederland heeft aan die gruwelen ruimschoots deel gehad. Het was reeds bekend, dat de dichter en schrijver Coornhert temidden van het razende tumult der fanatici de verdraagzaamheid predikte op strijd bare wijze, moedig en onder grote opofferingen. Met Erasmus stond hij reeds lang in de rij, waarin ook Willem van Oranje en Hugo de Groot thuis horen en waarop de traditie der geestelijke vrijheid in Nederland rust. Tot een onderzoek en kritisch bestudering van zijn geschriften, die hierover handelen,

was het echter nog niet op bevredigende en afdoende wijze gekomen. Bonger heeft die taak op zich genomen en tot een goed einde gebracht. Want na lezing van zijn zo goed leesbaar geschreven werk staat Coornhert voor onze geest naast de Europese figuren Castelli o, Seb. Franck, Acontius en Bodin als de grote principiële verdediger van de geloofsvrijheid. Bonger toont aan, dat deze 16e eeuwse Nederlander en vrome christen de onaantastbaarheid van het geweten erkende, het recht op dwaling, het recht om God te loochenen, het recht van ieder mens te geloven wat hem goeddunkt.

ZULK een onderwerp leidt uiteraard tot een behandeling van de idee der verdraagzaamheid in het christelijk geloof. Bonger onderzoekt de wortels van de christelijke verdraagzaamheid. Daartoe gaat hij in op de middeleeuwse mystieke en spiritualistische stromingen. De organisatievorm van de kerk en de woordopenbaring stonden daar niet op de voorgrond en het zijn juist die twee vormen van christelijk leven geweest, welke tot onverdraagzaamheid voerden. De individuele Godsbeleving en een kerkopvatting als gemeenschap der geesten bleken bronnen van verdraagzaamheid te zijn. In de tekening van deze geestelijke strekkingen brengt Bonger een zijde van het Christendom naar voren, die de ontwikkeling van de tolerantie duidelijk laat zien, welke ontwikkeling in het protestantisme wordt voortgezet door de dopers, ethische rationalisten, mystici en spiritualisten van deze christelijke richting.

In de hevige actualiteit van het 16e eeuwse leven ging het ten aanzien van verdraagzaamheid of onverdraagzaamheid om de vraag of men ketters mocht straffen. Dat is dus een historische aan gelegenheid. Maar ten grondslag aan die vraag ligt een probleem van alle eeuwen, ook van onze tijd, nl. dat van de verdraagzaamheid en onverdraagzaamheid zelf, individueel en als groep (partij, kerk, natie, enz.). Het boek van Bonger heeft daardoor ook een actuele betekenis. De christen-gelovige toont het aan, dat echte, praktische en principiële verdraagzaamheid met het christendom kan samengaan, ja, daaruit mede is vastgekomen. Het is voor de Christen niet nodig verdraagzaamheid als een zwakte te beschouwen, als een verschijnsel van de moderne tijd, dat eigenlijk het Christendom tekort doet. Hij heeft niet terug te verlangen naar een kerk, die zich handhaaft door andersdenkenden het leven ten dele of geheel onmogelijk te maken door ze te degraderen tot tweederangsburgers.

De humanist leest uit Bongers boek dat de verdraagzaamheid mede een erfenis is van het Christendom. Elk beroep op verdraagzaamheid is tevens ook een beroep op het Christendom. Waar dit besef leeft kan het van grote betekenis zijn voor een gezond geestelijk leven in Nederland. Maar meer nog: van betekenis voor het geestelijk leven overal. Onze tijd laat zien, en wel in de totalitaire staten, maar ook daarbuiten soms, dat niet alleen de kerk ander geestelijk leven onderdrukt (Spanje!), maar ook de partij, de staat. Psychische en geestelijke dwang, vervolging, verbanning en doden zijn ook van onze tijd, menigmaal minder grof spectaculair, meer technisch geraffineerd. Waar dat het geval is, worden essentiële waarden van humanisme en Christendom ontkend.

COORNHERT stelde in zijn roerige tijd niet zonder levensgevaar deze woorden strijdbaar aan de orde. Dat is dus verleden tijd. Wij, in onze tijd, in zo geheel andere verhoudingen levende, staan in beginsel voor dezelfde taak. Want de verdraagzaamheid zegeviert of lijdt de nederlaag door de mens, in wie verdraagzaamheid en onverdraagzaamheid blijvend om de voorrang strijden.

B. C.

figuur nergens heerst boven de inhoud. En een der grootste verdiensten ligt m.i. in het feit dat het nergens een praatstuk is geworden, hoezeer deze vijand de auteur belaagd moet hebben.

Er is maar één scène waar directe invloed van Henriette Roland Holst te bespeuren is. Het zijn de regels waar Erasmus, in het gesprek met Rhénanus over de toekomstverwachtingen spreekt die in het begin van de eeuw levend waren:

„Ach gij, die jonger zijt, gij weet het niet hoe zalig juub'lend eens het leeuwriks lied der hoop boven ons zong en vreugd voorspelde”.

Hier dringt de vergelijking met More's gesprek met zijn dochter Margreet zich op. Overigens is het volstrekt zelfstandig werk en ik aarzel niet om het scherper, puntiger, meer beeldend en afwisselender te vinden dan „Thomas More”. En daarom ook dankbaarder om te spelen! Hoezeer de opvoering van „Thomas More”, ter herinnering aan de 80-ste verjaardag van de dichteres, nog in het geheugen

ligt en vooral de rol van More, door Coornhertus vertolkt, toch kwamen toen de zwakke plekken naar voren; te veel gepraat. Stuiveling's stuk is door en door toneel, wisselend, spannend, soms flitsend in de tempowisselingen.

En dan tenslotte, het zou buitengewoon jammer zijn als het beroepstoneel de opvoering niet waagde. Nu hebben wij ons een oorspronkelijk Nederlands stuk van grote kwaliteit, de opvoering zou, naar mijn vaste overtuiging, een succes worden. Er zijn natuurlijk een aantal acteurs die de rol goed zouden spelen maar ik zie voor mij Co Armoedi als Erasmus. Het is voor allen — van welke richting, van welke leeftijd, van welke stand of partij ook — een verheffend en schoon stuk.

„Stuiveling heeft zijn Erasmus onder het hart gedragen” schreef Henriette Roland Holst in haar bespreking van het stuk in „Tijd en Taak” van 25 Juli '36. En het kind is gaaf en schoon ter wereld gekomen.

H. B.

ERASMUS

Spel van het Humanisme

door

Prof. Dr. Garnt Stuiveling

154 pag. Prijs geb. f 7,90.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960.

HET HOORSPEL: dramatische

HET hoorspel is de dramatische kunst bij uitstek voor de massa. Ik beseft, dat ik met deze stelling tal van toneelliefhebbers koude rillingen bezorg, maar toch waag ik het er op. Ik wil er echter onmiddellijk aan toevoegen, dat deze definitie voorlopig slechts ten doel heeft de „maatschappelijke betekenis” van het hoorspel te beklemtonen.

De definitie is voor op z'n minst tweemaal misvatting vatbaar. Als ik „dramatische kunst” zeg, wil ik geenszins beweren, dat alle of zelfs ook maar de meeste hoorspelen als kunst beschouwd kunnen worden. Ditzelfde geldt echter ook voor het toneelrepertoire. Als ik „voor de massa” zeg, dan denk ik niet aan een grauw en ongeselecteerd geheel, dat de „bewust levend individu” al naar gelang van z'n instelling met mee-gevoelen, verachting of onverschilligheid vervult. Ik denk veeleer aan de massa als totaliteit, als som van alle individuen.

Deze massa nu kan door het hoorspel wel, door toneel en zelfs door de film niet in haar geheel benaderd worden. Radiotoestellen vindt men ook in de kleinste vlekken, die twintig of dertig kilometer van de dichtst bijzijnde bioscoop verwijderd zijn. Men vindt ze ook in de woningen van de arbeiders, die voor schouwburgbezoek, ook als ze de behoefte eraan gevoelen, veelal geen geld hebben. Daarom, en in deze zin, is het radiohoorspel de dramatische kunst voor de massa.

Ik kan me heel goed voorstellen, dat veel mensen, die om een middelmatige comédie in de schouwburg hartelijk kunnen lachen, zich bij een middelmatig radiohoorspel vervelen en daarom hun toestel uitschakelen. Een groot deel van de toneelliefhebbers is immers visueel ingesteld. Toch doet de serieuze toneelminnaar er goed aan, het hoorspel niet te onderschatten. Zeker, het is iets heel anders dan het toneel, evengoed als de film iets anders is dan het toneel. Maar laten we op dit punt toch vooral niet te veel theoretiseren. Veel belangrijker dan vorm en techniek immers zijn inhoud en uitvoering.

Ik heb films gezien, die weinig méér dan verfilmd toneel waren, maar die me toch van het begin tot het einde boeiden. Ik heb ook radio-bewerkingen gehoord van beroemde toneelstukken, met zoveel eerbied voor het originele behandeld, dat men van „verklankt toneel” zou kunnen spreken. Omdat ik me volkomen op de tekst kon concentreren, wat in het theater niet mogelijk en ook niet de bedoeling is, hebben ze me soms meer ontroerd dan de uitnemende voorstellingen, die ik er van zag.

Om een voorbeeld te noemen: de sterk

kunst voor de massa

door
Henk Schaafsma

bekorte, maar toch niet verminkte, „Gijsbreght”, die de V.A.R.A. nu al driemaal op Nieuwjaarsdag heeft uitgezonden. In het „Derde programma” van de B.B.C. kunt U geregeld klassieken uit de dramatische literatuur beluisteren, waarvan de — vaak onverkorte — uitvoering zeker méér is dan „surrogaat-theater”.

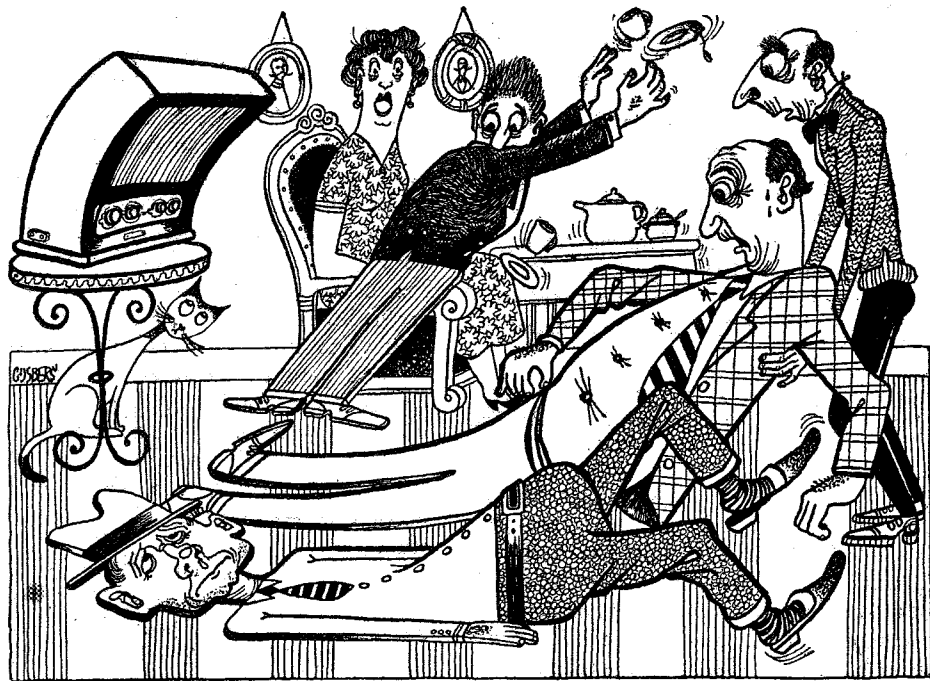
TOCH is het hoorspel een zelfstandige kunstvorm. De Nederlandse Radio Unie is zo gelukkig te beschikken over een vaste kern van voortreffelijke acteurs, ouderen zowel als jongeren. Er zijn in Hilversum ook enkele regisseurs, die door jarenlange ervaring en jarenlang experimenteren de mogelijkheden van de radio door en door kennen. Dan zijn er ook de dramaturgen, die evenals hun collega's van de toneelgezelschappen hebben te kampen met een gebrek aan goede originele teksten. Die echter een veel en veel grotere behoefte aan „scripts”

hebben dan de toneelmensen. Iedere omroepvereniging brengt immers per week ten minste één nieuw hoorspel.

Uit allerlei publicaties weet U waarschijnlijk, dat Nederland een gebrek heeft aan goede radioschrijvers. Een gebrek dat ten dele, maar niet geheel, verklaard kan worden uit de verhoudingsgewijs zeer lage honoraria, die hier voor oorspronkelijke hoorspelen worden betaald. Ook in landen waar de honorering beter is echter, zijn er slechts betrekkelijk weinig schrijvers van naam, die zich de moeite willen getroosten voor de radio te werken.

ZELFS Engeland, het radio-land bij uitnemendheid, heeft met dit euvel te kampen. Wat niet wegneemt, dat de Engelsen in de hoorspelliteratuur reeds op een aantal klassieken kunnen wijzen: werken o.a. van Tyrone Guthrie, Eric Linklater, Cecil McGivern en niet te vergeten Dorothy Sayers, de vermaarde schrijfster van detectives — een genre, dat bij haar literatuur is — die in 1941 een reeks van twaalf opmerkelijke hoorspelen over het leven van Jezus heeft geschreven. Geen zoete tractaatjes, maar modern-realistisch, en zoveel mogelijk historisch verantwoorde spelen. In Engeland is de belangstelling voor 't „radio-drama” zo groot, dat belangrijke hoorspelen uitgegeven worden.

Wie het gebrek aan oorspronkelijke teksten signaleert, dient zich te realiseren, dat de radio een kolossale slok-op is — dat de televisie straks een nog grotere slok-op zal zijn. Op de uitputting van



HENK SCHAAFSMA: „Er wordt veel geklaagd over de „vervlakkende” invloed”, die van de radio zou uitgaan”.

VAN OVER ONZE GRENZEN

DE humanistische beweging in Engeland (ik denk hier in de eerste plaats aan de British Ethical Union), die zoveel minder bekend is in eigen land dan ons Humanistisch Verbond hier en die veel en veel minder leden telt, heeft toch de beschikking over een prachtig, enige tijd gelegen verkregen huis, genoemd naar Stanton Coit, de man die de vader mag heten van de Ethical Unions. De beweging, die in de loop van de jaren belangrijke donaties had gekregen, veranderde in 1914 de naam van Ethical Union in die van Ethical Church, en Coit fungeerde in een eigen kleine kerk in

talent, die hiervan het gevolg kan zijn, is in een onlangs verschenen UNESCO-rapport uitvoerig gewezen. Voor Nederland speelt hierbij nog een andere factor een rol: de dramatische schrijfkunst heeft op onze letterkundigen nooit zo'n grote aantrekkingskracht uitgeoefend.

EEN ander, en veel belangrijker punt, is dat de Nederlandse intellectueel in het algemeen de radio met een zekere geringschatting beschouwt. Dit is een kwalijk ding — kwalijker voor de radio dan voor de intellectuelen, die zich deze geringschatting best kunnen veroorloven. Het kwalijkste echter voor ons volk, dat voor z'n ontspanning, óók voor z'n ontspanning in de culturele sfeer, voor een belangrijk deel op de radio is aangewezen.

Dit punt moet, dunkt ons, toch zeker de humanist, voor wie het Humanistisch Verbond méér is dan een substituuut voor een kerkgenootschap, ter harte gaan. Laten we toch vooral de rol, die de radio kan spelen bij de culturele bewustwording van het buitenkerkelijk volksdeel, niet onderschatten. Laten we hierbij niet vergeten, dat de hoorspelen ná de „bonte avonden”, de nieuwsberichten en de lichte muziek-programma's — maar die worden veelal „passief verteerd: men hoort wel, maar luistert niet — de meest beluisterde radio-programma's zijn. Dat goede hoorspelen smaak-vormend kunnen werken.

Er wordt veel geklaagd over de „vervlakkende invloed”, die van de radio zou uitgaan. Ik neem die klachten altijd met de nodige korreltjes zout. De radio kan cultuur-stimulerend werken, ten dele doet hij dit reeds, ondanks alles wat er op aan te merken valt. Hij zou dit in belangrijker mate kunnen doen, als het „denkend deel der natie” (groeve collectiefsaanduiding, die ik, om de zaak zo scherp mogelijk te stellen, toch gebruiken wil) zich positiever met hem bezig hield.

ENGELAND heeft zijn „Derde programma”, dat heus niet zo bijster populair is en dat bij lange na niet

Bayswater als een soort dominee. Maar ook in Engeland was het kerkbezoek zeer afgenomen, de Ethical Church kwijnende, maar het geld vermeerde door nieuwe schenkingen zodat de beweging nu een vast inkomen heeft van f 30.000 per jaar, de contributies van de leden niet meegetrekend.

Enige tijd geleden werd het gebouwtje van de Ethical Church verkocht aan de grote broer, de R.K. kerk en het nieuwe gebouw aan het Prince of Wales Terrace aangekocht. De naam Ethical Church wordt, naar ik meen, niet meer gebruikt; in dit nieuwe huis zijn de kantoren ondergebracht en er is ruimte genoeg om er lezingen te houden en congressen te ontvangen.

Ik weet wel dat wij in Nederland niet on dankbaar mogen zijn, wij hebben „De Ark” en het huis waar ons Centraal Bureau is gevestigd, maar een dergelijk representatief gebouw zou ons toch wel toekomen!

Na deze korte mededeling over de Ethical Union, zal ik U het een en ander vertellen over de inhoud van enkele onzer Engelse zusterorganen.

Zo las ik in de „Monthly Record” dat de aartsbisschop van York een oproep heeft gericht tot het Engelse volk om meer en meer systematisch de bijbel te lezen in de week dat het Britse en de buitenlandse bijbelgenootschappen hun 150ste verjaardag vieren. Hij is er zich echter wel van bewust hoe weinig effect zulke oproepen sorteren, maar aan de andere

zo intensief wordt beluisterd als de uitzendingen van Home Service en Light Programme, maar dat toch een grote betekenis heeft, omdat het op die andere uitzendingen stimulerend werkt. Dat „Derde programma” zou er nooit gekomen zijn, als de Engelse kunstenaars en intellectuelen zich niet steeds actief voor de radio hadden geïnteresseerd.

Nu kunt U uw gebrek aan interesse voor de radio gooien op het Nederlandse omroepbestel. Maar zeker voor een humanist moet het toch duidelijk zijn, dat het bestel de mensen niet maakt maar dat de mensen het bestel maken.

Voorlopig lijkt het me vooral belangrijk, dat de omroepverenigingen Nederlandse auteurs blijven stimuleren tot het schrijven van oorspronkelijke hoorspelen. En hierbij zal een verhoging van de honoraria niet achterwege kunnen blijven. Daarnaast zullen zij voort moeten gaan met uit de buitenlandse productie het beste te selecteren: het beste op ontspanningsgebied — dat zeker niet verwaarloosd mag worden! — en het beste op het gebied van het serieuze „radio-drama”.

kant legt hij er de nadruk op dat de bijbel in 800 talen vertaald is en dat er in de laatste anderhalve eeuw 600 miljoen exemplaren verschenen zijn. Welk boek ter wereld kan ook op zulk een succes bogen?

Maar de schrijver in het stukje in M. R. vindt het niet meer dan redelijk aan te nemen dat de leiders van zulk een grote, succesvolle onderneming ook van tijd tot tijd eens nadenken over de uitwerking die het bijbellezen heeft en heeft gehad op de enorme gebeurtenissen die zich in onze tijd voltrekken. Zo vraagt hij zich af, wat de bijbel betekend heeft voor de Russische en de Chinese revolutie en op welke wijze er verband bestaat tussen de lotgevallen van 400 miljoen mensen in India, die nu in twee staten verdeeld zijn, en het Boek der Boeken. Pakistan is Mohammedaans, terwijl India in theorie geen godsdienst heeft maar in de praktijk het Hindoeïsme als van ouds belijdt. Het zou zeker van belang zijn, eens met goed gedocumenteerde bewijzen aan te tonen in hoeverre speciaal het Oude Testament van invloed is geweest op de verspreiding van het Christendom in de wereld.

IN „News and Notes” van Mei lezen we, dat op het jaarlijkse congres van de Ethical Union, in Maart gehouden, met algemene stemmen een resolutie is aangenomen met betrekking tot de waterstofbom. Hierin wordt er bij de regering op aangedrongen, zo spoedig mogelijk een zitting van de UNO bijeen te roepen met het doel dat de verdere werkzaamheden tot ontwikkeling van deze alles vernietigende bom gestaakt worden.

Het congres richt deze resolutie ook tot de International Humanist and Ethical Union (I.H.E.U.), opdat alle aangesloten humanistische verenigingen een actief aandeel zullen nemen in de bestrijding van dit grote gevaar waarmee de mensheid bedreigd wordt.

Soortgelijke initiatieven, die ook door een groot aantal andere organisaties genomen werden, leidden er toe dat deze zaak in het Lagerhuis werd gebracht, waar het besluit werd genomen een petitie te organiseren, die het parlement zal worden aangeboden. In dit verzoekschrift staat o.a. dat de regering stappen moge doen die tot het verbod van het gebruik van atoomwapens zullen leiden. Ten einde deze petitie, waarvoor in het gehele Verenigde Koninkrijk handtekeningen verzameld worden, te doen slagen en er de grootst mogelijke ruchtbaarheid aan te geven, roept de Ethical Union zijn leden op, gelden voor dit doel te geven.

Er staat niet vermeld wanneer het verzoekschrift zal worden aangeboden maar dat zullen wij later nog wel vernemen.

H. A. P.-S.

ROOMS GEVAAR of katholiek recht

DE grootste betekenis van het boek „Rooms gevaar of katholiek recht” — de briefwisseling tussen de katholiek dr E. Brongersma en de humanist dr O. Noorderbos, die enige tijd geleden bij Moussault in Amsterdam verscheen — is, dat het een diepgaande en volkomen openhartige discussie over beider beginselen inluidde. Zelden hebben twee geharnaste tegenstanders dermate onomwonden en met zo eerlijke poging tot begrip voor wederzijdse geestelijke bases elkaar brieven geschreven. De vrees lijkt mij gerechtvaardigd, dat na het verschijnen van het mandement der Nederlandse bisschoppen dergelijke pogingen zeker tussen rooms-katholieken en humanisten, voor vele jaren tot de onmogelijkheden zullen behoren.

Niet dit boek en de groep denkers en schrijvers rond het verheugende goede rooms-katholieke blad „Te Ellder Ure”, zullen, vrees ik, de toon aangeven van begrip voor en (eventueel) bestrijding van het buitenkerkelijke humanisme, doch dat wat wij gemeenlijk aanduiden als „de Limburgse pers”. Géén indringender begrip voor elkaars overtuigingen — en daardoor steeds dieper delven in eigen beginselen — maar botte afwijzing en demagogische verdachtmaking van r.k.-zijde zullen de komende verhoudingen dan bepalen. Als dit zo is zullen wij humanisten, die onze beginselen funderen in het redelijke oordeel, die dus het gesprek, het diepgaande geestelijke contact met andersdenkenden immer zoeken, het diep betreuren.

JIIST de uitingen van een anders-dan-mandementelijk katholicisme, een meer uit-zelf verworven overtuiging levend katholicisme, zoals dit zo sterk uit Brongersma's

brieven spreekt, was voor mij de grootste verrassing van het boek „Rooms gevaar of katholiek recht”. Waarmee ik per se niet wil zeggen, dat Noordenbos' bijdragen zouden teleurstellen. Integendeel! Noordenbos is een vrije geest, die zijn humanistische levensovertuiging in heldere taal weet te uiten en te verdedigen.

Elke poging om uitvoerig verklaarde opvattingen in enkele zinnen samen te vatten moet leiden tot (min of meer) verminking van die opvattingen. Als ik dus tracht iets van Noordenbos' stellingen te comprimeren moet men, het resultaat lezend, wel daarmee rekening houden. In Noordenbos' brieven is kennelijk iemand aan het woord, die dóór het christendom is heengegaan, die daarvan het grootse, maar ook het vergane heeft gespeeld. Hij is een specimen van de geestelijk volwassen wordende Westerse mens, die de antwoorden op grote levensvragen, welke vorige generaties hebben gegeven (of critiekloos aanvaard), niet meer wil noch kan accepteren, omdat hij heeft geleerd dat vele van deze antwoorden schijn-antwoorden waren. Hij wil, als werkelijk geestelijk levend mens, liever met open vragen dit bestaan, deze wereld, deze kosmos tegemoet treden dan in gehoorzaamheid dergelijke antwoorden na te praten en aan jongere generaties door te geven. Daarbij scherp-bewust wetend, dat hij op vele van deze open vragen nimmer een antwoord zal vinden, omdat... er geen menselijk antwoord mogelijk is. Het typisch ondogmatische dat het wezenlijke kenmerk is van het hedendaagse humanisme, komt wel klaar tot uiting in het volgende citaat:

„Ik meen, dat men niet van humanistische dogma's mag spreken, omdat geen humanist onbetwistbare grondstellingen kent in die zin, dat zij, éénmaal vastgesteld, verder voor discussie niet vatbaar zijn en het er alleen om zou gaan, de mate van hun toepasselijkheid, hun uitleg en betekenis te onderzoeken. Ik zou dit een ontoelaatbare beperking van mijn denk-vrijheid vinden. (spatiëring van mij, J. v. S.). De grondstellingen van de humanist blijven voor en na discutabel en hij kan zich niet veroorloven ze anders te zien. Nu kan ik mij best voorstellen, dat er mensen zijn, die deze toestand van onzekerheid onverdragelijk vinden, die de stakkers beklagen, die zo weinig zekerheid bezitten omtrent de vragen over 's mensen bestemming en die voor zich zelf maar moeten uitmaken, wat de katholieke in het aanvaarden van de waarheden van zijn Kerk meekrijgt. Maar, vraagt de humanist dan aan zich zelf en vraagt hij aan de katholieke, als ik nu eenmaal voor mijn verstand en voor mijn geweten die waarheden moet verwerpen?”

EN met de deemoedige trots van de immer zoekende, immer vragende mens verzekert Noordenbos zijn opponent: „Wij (humanisten) worden niet gedwongen door welk gezag ook met open vragen door het leven te gaan, maar denken en twijfelen — die elkaar nooit kunnen missen — leiden tot een slotom die geen enkel mens als laatste woord hoeft te aanvaarden. Men kan voor zich zelf tot grenswaarheden geraken, die als open vragen blijven voortbestaan”. En over de mens, die zo door het leven durft te gaan: „Ik zou zelfs durven beweren, dat dit blijven-vragen zijn grootheid en dan misschien wel zijn tragische

grootheid betekent”. Dat deze mens — die door de „Limburgse pers” meestal gemakshalve als „godloochenaar” wordt uitgekreten — een mens zonder moraal zou zijn, omdat hij godsdienst en moraal niet aan elkaar kan en wil koppelen, wijst Noordenbos met verontwaardiging af.

Natuurlijk (van rooms-katholiek standpunt uit bekeken: natuurlijk) kan Brongersma een dergelijke mensbeschouwing niet aanvaarden. Hij vreest, dat als alle wetenschappelijke onderzoek volkomen vrij was, iedere mens „zijn eigen Paus” zou worden, waarop Noordenbos weer, met dezelfde trots antwoordt, dat hij dit onderzoek alleen van waarde acht, „indien inderdaad iedere onderzoeker zijn eigen paus” is, „want zijn onderzoek heeft alleen maar verantwoord te zijn tegenover zijn eigen wetenschappelijk geweten”. En: „Voor mij is het onderzoek vrij, dat niet „geleid en gesteund wordt door een grote traditie” — hiermee Brongersma's woorden aanhalend — „of het moet de traditie van het historisch-kritisch onderzoek zelf zijn, dat onverschillig met welke teksten te werk gaat volgens de voor elk onderzoek geldende regels. De „werkhypothese God” buitensluiten is niet anders dan het niet toelaten van een deus ex machina, die niets verklaart, niets oplost of het moest het onderzoek zelf zijn, die met een machtswoord komt, waar een vraagteken zou moeten staan”.

BRONGERSMA is — ik toonde het al aan in mijn artikel „Conflict voor Katholieken” (M. en W. 12 Juni) — een strijdbaar katholiek, niet alleen naar buiten, maar ook in eigen kring. Het is begrijpelijk, dat hij het antwoord op Noordenbos niet schuldig blijft, hoewel ik mij bij Noordenbos moet aansluiten als deze laat uitkomen, dat uit de gehele wereld van de denkende katholieke taal tot ons komt, die in vele opzichten voor ons onverstaanbaar is. Wat toch te zeggen van dit citaat:

„De katholieke leeft nu in de overtuiging, dat er een autoriteit op aarde bestaat, waaraan God het antwoord heeft toevertrouwd op de grote levensvragen, voorzover dit voor mensen kenbaar is. De kennis van dit antwoord schenkt ons vrijheid, en elke verduistering van deze kennis is een aanslag op de vrijheid. Uiteraard kan het de katholieke niet onverschillig zijn, hoe ver de stem van deze autoriteit reikt. Hij zal er, als de zaak van de vrijheid hem lief is, een zo groot mogelijke kracht aan willen verschaffen”.

Eén zaak wordt voor mij uit deze passage wel duidelijk: dat b.v. het mandement van 30 Mei katholieken als Brongersma voor grote gewetens-conflicten moet plaatsen, conflicten waarover wij, humanisten, ons slechts met schroom mogen uiten, omdat zij het diepste wezen der eerlijke overtuiging van een andere mens raken. Maar begrijpen, dat een werkelijk

Lezingen, die de VARA op Zondag uitzendt

25 Juli prof. dr Libbe v. d. Wal: „Het moeilijke humanisme”;

1 Aug. dr C. van Rijsing: „Wetenschappelijk humanisme”;

8 Aug. dr V. W. D. Schenk: „Normaal en abnormaal”;

15 Aug. dr H. Bongers: Onderwerp nog onbekend;

22 Aug. M. Paulissen: Onderwerp nog onbekend;

29 Aug. prof. dr. D. Loenen: Onderwerp nog onbekend.

Rooms gevaar of Katholiek recht?

207 pag. Gebonden f 6.90

Verkrijgbaar bij:
Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Bleyenburgstraat 1, Utrecht
Postgiro 304960

IK denk er ZO over

Gebrek aan werkelijkheidszin

DE heer Krug heeft in zijn eerste drie artikelen „De humanist in deze tijd” een aanval gedaan op de technificatie en mechanisatie van de arbeid. Nu zou het op de weg van een arbeids-psycholoog liggen om hiertegen te opponeren, maar in deze kringen is men al dermate gewend aan schrijverij van mensen, die de zaak van een idealistische, van werkelijkheidszin gespeende zijde beschouwen, dat men doorgaans niet meer de moeite neemt er op te reageren. Daarom wil ik als iemand die jaren lang in het klein- en grootbedrijf heeft gewerkt, die met en tussen de arbeiders heeft geleefd, die hun geestelijke belangstelling, hun verlangen en behoeften, hun kennen en kunnen, heeft gepeild, er graag iets over zeggen.

In de eerste plaats zie ik niet goed in wat het humanisme met dit vraagstuk te maken heeft, wel de humaniteit. Een beter passende titel voor K's artikelen zou m.i. zijn geweest:

levend (dus: geestelijk zoekend) mens zijn denken in zo grote mate onderwerpt aan de voorschriften van andere mensen, dit is voor de humanist onbegrijpelijk.

GEDEELTELIIK naast, gedeeltelijk tegenover Noordenbos' afwijzing van „de” waarheid — die welke mens of welk menselijk instituut ook zou bezitten — stelt Brongersma zijn opvatting, dat hij niet „de waarheid heeft”, maar „in de waarheid is en leeft”. Het pleit voor zijn onvoorwaardelijke eerlijkheid, als hij bekend: „De katholieken hebben een gemeenschappelijk geloofsbezi, dat tussen hen vaststaat, en dat lang niet zo veelomvattend is als men buiten de Kerk schijnt te denken.” En, zegt hij, „het is nu eenmaal zo, dat de Kerk veel meer vrijheid laat dan men zich daarbuiten voorstelt”. Of hij dit nog zou willen herhalen na het verschijnen van het mandement weet ik niet.

Nogmaals Brongersma: „Laten we elkaar over de „bewijsbaarheid” van het katholieke dogma niet misverstaan. Een groot aantal katholieke dogma's zijn — op zichzelf genomen — volstrekt niet voor een logisch bewijs vatbaar. Ik denk b.v. aan de Drie-eenheid van God en de werkelijke tegenwoordigheid in de Eucharistie. De katholieke beweert alleen dat de grondslagen van zijn geloof voor de menselijke rede aannemelijk gemaakt kunnen worden; anders zou het geloof ophouden het geloof te zijn van een mens, want de mens is een redelijk wezen en heeft dus het recht en de plicht, ook in geloofszaken zijn rede te gebruiken. Met andere woorden: de katholieke Kerk eist geen blinde onderwerping aan haar autoriteit. Deze onderwerping moet gepaard gaan met het inzicht, dat het redelijk is zich aan deze autoriteit te onderwerpen. Geloven is — naar katholiek spraakgebruik — iets voor waar houden op gezag van een ander. In deze zin geloven wij allemaal”.

TOT de interessantste gedeelten uit Brongersma's brieven behoren die, welke ik overnam in mijn artikel van 12 Juni. Ik moet nu mijn neiging tot méér citeren onderdrukken, omdat er een einde moet komen aan dit artikel. Laat mij besluiten met de dringende raad aan iedere humanist het boek van Brongersma en Noordenbos te kopen, omdat het voor ons, humanisten, van vergaande betekenis is: voor de verdieping van onze eigen beginselen en voor meer begrip van wat er in een groep rooms-katholieken leeft.

J. v. S.

„De utopist in deze tijd”.

Het is principieel volkomen foutief, wat vele theoretici doen, die buiten de techniek en het bedrijfsleven staan, dat zij zichzelf projecteren op de plaats van de man of vrouw die in het arbeidsproces voortdurend een beperkt aantal handelingen moet uitvoeren. Het is omgekeerd zeker dat deze mensen niet gaarne belast zouden worden met het werk, dat menig ander mens dagelijks moet verrichten, omdat ze weten dat hun daartoe de capaciteit ontbreekt, omdat ze zich daartoe niet de moeite zouden willen geven, omdat dat werk hen niet in het minst aantrekt, omdat ze veel liever werk verrichten dat veel geringere verantwoordelijkheid eist, of iets dergelijks. Het „wat gij niet wilt dat U geschiedt... enz.” wordt zo gemakkelijk wederzijds op dit terrein overgebracht, maar is hier volkomen misplaatst.

Alle werk, dat de mens moet verrichten, vraagt aandacht zorg en dus ook verantwoordelijkheid, hoe klein ook. Bij de mensen, die in het gemechaniseerde productie-systeem zijn ingeschakeld — en dit systeem is bij de bestaande maatschappelijke constellatie een onafwendbare noodzakelijkheid — is een grote verscheidenheid aan omvang van de verantwoordelijkheid, maar voor de grote massa is deze beperkt, omdat die op geen grotere verantwoordelijkheid gesteld is, en ook vaak niet in staat is veel grotere verantwoordelijkheid te dragen.

MEN moet vooral niet vergeten dat bij de grote massa van de mensen het geldverdiene op de eerste plaats komt. Immers geld verdienen betekent voor ieder een zekere maatschappelijke onafhankelijkheid, en bij het moderne arbeidsproces is het zo, dat zelfs werk van een geringe omvang en verantwoordelijkheid zeer behoorlijk betaald wordt. De wettelijk goed geregelde arbeidstijd waarborgt vrije tijd, biedt bovendien de mogelijkheid van genieten van „de liefde, de schoonheid en de droom”, die volgens K. voorwaarden zou zijn voor het „mens zijn”. Wij hebben ten aanzien van het „mens zijn” wel een andere voorstelling.

Als K. betoogt dat er geen ruimte is voor verantwoordelijkheid, vrijheid en initiatief, dan geeft hij o.i. blijk van een teveel aan idealisme. Ieder mens, die werkt is in zijn vrijheid beperkt en weet dat dit offer gebracht moet worden. Ruimte voor initiatief in en na het werk bestaat er voor iedereen, maar men stuit hier op een ontstellend gebrek aan initiatief. Indien dit niet zo was zou er geen probleem voor vrijetijdsbesteding zijn. In tal van bedrijven hebben alle arbeidskrachten de gelegenheid hun ideeën omtrent hun werk in te leveren in de „ideeënbus”, maar men overschattet het percentage werkers dat daarvan gebruik maakt vooral niet en dat, terwijl er een beloning op staat.

K. ziet het grote spook in de technificatie en mechanisatie van de arbeid. Dit zijn o.i. slechts uitvloeiingen van de huidige maatschappelijke ontwikkeling en de onbetugelde bevolkingsaanwas. Het merkwaardige is, dat K. een belangrijk punt voorbij ziet n.l. dit: dat men steeds meer de mensen in massa bij elkaar brengt, ook in fabrieken. En overal waar dat plaats vindt gaat steeds meer de psychologie van de massa spreken ten koste van die van het individu. Dit kan vooral op moreel en seksueel gebied fataal werken (men denke aan de kazernegedest en -taal). Maar dit verschijnsel is inherent aan de massificatie, leidt tot onverschilligheid, gebrek aan verantwoordelijkheid,

verschuiving der seksuele moraal naar de losere kant, enz.

OP de mensheid als geheel rust de zware taak bij de opvoeding van komende generaties steeds meer in het oog te houden welke enorme verantwoordelijkheid er op haar rust om het individu het besef bij te brengen van de grote verantwoordelijkheid, die hij heeft in eigen belang en dat der gemeenschap. Maar om de fout te zoeken op de door K. aangegeven plaats is onredelijk. Trouwens, het moderne productieproces verschaft aan duizenden van de steeds toenemende bevolking gelukkig een goed bestaan en dank zij dit productieproces kan de brede massa profiteren van de voortbrengselen der moderne techniek. Dat er in het arbeidsproces niet altijd en overal ideale toestanden heersen ligt voor de hand, maar dat veroorzaakt o.i. het principe allerminst.

K. meent tenslotte dat de vraag gerechtvaardigd is of er geen verband tussen het karakter van het moderne arbeidsproces en de totalitaire staat bestaat. We zullen de beantwoording van die vraag graag over laten aan deskundigen, maar misschien heeft het voor K. toch zin dat hij leest „In opstand tegen de Beschaving” van Stoddart in de vertaling van dr C. Easton.

R. SWIERSTRA.

„ZAAL 6”

In „Zaal 6” van Anton Tsjechov (uitgave L. J. Veen, Amsterdam) is een aantal verhalen gebundeld, waarvan het eerste aan het geheel zijn titel gaf. Dit eerste verhaal werd reeds in M. en W. (Juni '51) besproken. Wanneer men ze alle ten einde heeft gelezen, kan men niet ontkomen aan een diep gevoel van melancholie, dat gewekt wordt door de wijze waarop hier mensen in hun uitingen, hun gevoelens en verlangens en vooral in hun betrekkingen tot elkaar beschreven zijn. De meest uiteenlopende schakeringen van het menselijke wezen legt de schrijver hier voor ons neer: zijn oneindige goedheid en liefde, maar ook zijn wreedheid en zijn lamelligheid — en dat in een haast vlakke ongeëmotioneerde verteltrant, die er bijzonder goed in slaagt een sfeer van beklemming te scheppen. Door dit alles heen voelt men de verbondenheid van de schrijver met zijn figuren, maar zonder enige tendens te bedrijven: hij vergoelikt niet, noch beklagt of pleit noch veroordeelt. Hij laat in hen ons zelf zien: zo zijn wij: de mens, te gronde gaande aan eigen en andere zwakheden en begeerten, behouden in eigen kracht of opgevangen door de steunende naaste. De mens — uit de veelheid van zijns gelijken te verwaarlozen onderdeel van wereld en kosmos — en tevens onvervangbaar, ook al gaat hij — en daarmee in hem die wereld en de kosmos, ten onder in eigen levenstragiek.

Voor wie niet vluchtig leest een prachtige bundel.

T. M. N.

MENS EN WERELD

Versijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten. Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentie-tarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

„De sociale betekenis der tien geboden”

NA de vele neerdrukkende analyses van onze cultuur is het een verademing het positieve kleine geschrift van prof. G. Gonggrijp: „De sociale betekenis der tien geboden” (Servire, Den Haag, f 2,90) te lezen. Het is een geslaagde poging om de oude geboden te ontdoen van de duizendjarige schimmel der dogmatiek en het heeft de duidelijke bedoeling onze versplinterde kijk op de maatschappij opnieuw helder te richten op deze bezielende en bezielde formulering van rechten en plichten, die de mensen hebben ten opzichte van elkaar, van de gezamenlijke cultuur en van het bovennatuurlijke.

Prof. Gonggrijp toont aan hoe de vier vormgevende vermogens van de menselijke geest: de taal, de traditie, de techniek en de organisatie, de mens in staat stellen een cultuur te scheppen en te behouden, mits deze vermogens geschraagd worden door een klein aantal fundamentele normen, die hij „cultuurkategorieën” noemt, en die voor onze cultuur belichaamd zijn in de dekalog (tien geboden).

Moge de religieuze betekenis van de tien geboden groot zijn, hij beschouwt juist hun sociale strekking als uiterst belangrijk: de arbeidswetgeving, vervat in het unieke gebod over de sabbat; en het behoud van de waarachtigheid in wetenschap, kunst, politiek, vervat in: „Gij zult geen valse getuigenis spreken”, om enige voorbeelden te noemen.

Ten slotte bespreekt de schrijver hoe de vrijheid in al haar aspecten alleen te handhaven is door een beperking van vrijheden, die zich baseert op de eerbiediging van de fundamentele normen. Onder ons zullen er zijn, die bezwaar hebben tegen de kans op geestelijke verstar- ring, die iedere wetgeving in zich draagt. Hoe dan ook: het enthousiaste boekje — oorspronkelijk een serie lezingen voor studenten — heeft stellig waarde als leidraad in een discussie- groep en bij de verdieping van eigen inzicht, ook waar het soms wellicht tot tegenspraak noopt.

H. B.-G.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad
onder redactie van Dr W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.). Abonnementenprijs f 3,— per jaar.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

Breng Uw vakantie door in het eigen
tehuis van het Humanistisch Ver-
bond

DE ARK

te Nunspeet. Inlichtingen: Belver-
dèrelaan 14, Nunspeet. Telefoon:
K 3412—2404.

Besch. jonged. b.b.h.h. zoekt ongem.
event. ongest. kamer in Rotterdam. Week-
ends meest afw. J. J. Leemhuis, Dord-
wijklaan 2, Dubbeldam (Z.H.)

Algem., ontw., besch. vrouw m.l. m. doch-
ter zoekt contact met dito heer. Gooi.
Brieven onder no. Ju 4 van dit blad.

Alleenstaande dame, geh. onth., social.
vrij huis, eigen inkomen, zoekt kennis-
making met beslist beschaafd, ontwikkeld
heer van 55—62 jaar met eigen inkomen.
Om samen een goede levensavond op te
bouwen. Omgeving van Den Haag. Brie-
ven onder letter: Ju 5 van dit blad.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen
door het instandhouden van weeshuizen
etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun
wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel
„Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Humanisme en Religie

een serie opstellen van J. P. van
Praag, D. H. Prins, P. Schut, G. H.
Streurman, H. Redeker en Kwee
Swan Liat.

Ingenaaid f 1.90

Bestellingen op postgiro 304960,
t.n.v. Humanistisch Verb., Bleyen-
burgstraat 1, Utrecht of bij de
plaatselijke gemeenschappen.



N.V. LEVENSVZERKERING-MAATSCHAPPIJ

AURORA OPGERICHT 1887

AMSTERDAM - HERENGRACHT 62 - TEL. 47006-42878

KAPITAAL- - LIJFRENTEN- - VOLKSVERZEKERINGEN

en . . . het veelgevraagde

AURORA SPAARCERTIFICAAT

(3% RENTE EN EEN GEGARANDEERD SPAARKAPITAAL
OOK NA OVERLIJDEN)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen

Wat leeft er onder
de jongeren?

DE LIBERTIJD

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische
jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Redactie-secretariaat: Willaertstr.
12 III, Amsterdam Zuid I.

Betalingen: Giro 13500 t.n.v. Gem.
Girokantoor Amsterdam t.g.v. rek.
L 2888 De Libertijd.